INNA NEGRESCU-BABUŞ

Institutul de Filologie
(Chişinău)

SCHIMBĂRILE ÎN LIMBĂ DIN PERSPECTIVĂ DIACRONICĂ

Abstract

The purpose of this paper is to analyze the concept of linguistic change by providing numerous examples. There is also an attempt to show and reveal how this concept appeared and was interpreted by different linguists. The author will also discuss its causes, peculiarities and distinguishing features.

Eugen Coseriu places himself at the top of the researchers with his work *Sinchrony, Diachrony and History*. The problems of linguistics change. The basic assumption is that language changes cannot be explained on the level of the langue. Coseriu refers to Humboldt, Hegel and Aristotle, adopting from Humboldt the distinction between *energeia* and *ergon*, which goes back to Aristotle, and from Hegel the view of man as a historical being by means of language. Language changes basically depend on the description of speech and the facts presented by the the speakers' activity.

Istoria oricărui fenomen include acceptarea schimbării şi, implicit, negarea imuabilităţii. Observaţia empirică ne relevă faptul că limba este o realitate dinamică, un proces alcătuit din stări succesive diverse, fie că avem în vedere vorbirea, alcătuită din acte individuale şi irepetabile, fie sistemul lingvistic sub care se prezintă o limba istorică.

Studiile de istorie a limbii – care au reprezentat mai bine de un secol orientarea principală a cercetărilor în lingvistică – au demonstrat caracterul istoric al limbii, relevând unele particularităţi ale evoluţiei, formele şi condiţiile de realizare ale procesului. Apariţia unor noi posibilităţi şi metode de investigare, dar şi înţelegerea modului de funcţionare socială a limbii au condus la o interpretare mai adecvată a fenomenului de evoluţie lingvistică.

Analiza sistemului sub care se prezintă o limbă istorică, ne relevă faptul că nicio limbă nu este identică cu sine. Pe de altă parte, funcţia comunicativă a unei limbi nu poate fi realizată în cadrul unei comunităţi decât daca limba respectivei comunităţi prezintă o anumită stabilitate. În aceste condiţii, trebuie sa acceptăm următorul paradox: orice limbă se schimbă permanent, dar, în acelaşi timp, în fiecare secvenţă de timp din existenţa ei istorică, ea este identică sau egală cu sine însăşi în planul simultaneităţii funcţionării sale. Este vorba de o diferenţă de perspectivă. Dacă analizăm limba în timp, constatăm mobilitate şi schimbare, iar dacă o privim în funcţionarea ei actuală, constatăm stabilitate.

BDD-A6936 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:10 UTC)

Pentru a desemna aceste fenomene, lingvistica modernă foloseşte conceptele de sincronie şi diacronie.

În cadrul analizei diacronice a limbilor se încearcă identificarea acelor elemente şi procese care reprezintă originea schimbărilor din limbă. Acest demers presupune să se aibă în vedere faptul că limba este atât un sistem, cât şi un fapt social. Schimbarea lingvistică este corelată cu rezultatul contactelor dintre limbi dar şi cu măsura în care limba, ca instrument de comunicare, este implicată în toate formele şi manifestările vieţii sociale, dar şi cu relaţia dintre limba şi societatea a cărei comunicare o asigură, a raportului dintre limbă şi istoria poporului care o vorbeşte.

Problema schimbărilor din limbă a devenit treptat una din temele principale ale lingvisticii moderne. În perspectivă istorică, filologii şi filosofii de până la epoca modernă, nu şi-au pus explicit această întrebare, în ciuda importanţei majore a acestei problematici. Absenţa acestor preocupări în epoca premodernă se explică prin caracterul monocultural al culturii antice şi al celei medievale. Întrucât grecii şi romanii cunoşteau şi cultivau doar limba lor maternă, le atribuiau acestora un caracter imuabil, fundamentat pe o bogată tradiţie scrisă. Pornind de la inventarul de norme al „limbii înalte", gramaticienii greci şi romani interpretau orice inovaţie din limba vorbită, orice abatere de la norma literară drept „barbarisme", care trebuiau evitate şi combătute.

Abia începând cu Renaşterea multe dintre limbile naţionale din Europa (italiana, engleza, franceza, germana etc.) s-au impus ca limbi de cultură, reducând treptat importanţa limbii latine şi, în cele din urmă, eliminând-o ca unică limbă de cultură; pe de altă parte, contactul intens şi vast cu numeroase limbi vorbite în teritoriile recent descoperite (America, Asia, Africa etc.) a condus la acumularea unui imens material faptic (dicţionare, gramatici, glosare etc.) din zeci de limbi. Astfel, era inevitabil ca învăţaţii să-şi pună în mod frecvent şi insistent întrebarea cum se explică diversitatea limbilor şi de ce limbile se schimbă în timp. Vechea explicaţie a diversităţii limbilor prin epizodul biblic al Turnului Babel nu mai satisfăcea multe dintre exigenţele oamenilor de ştiinţă. Ideile de evoluţie, schimbare istorică, intervenţia creatoare a omului în viaţa limbilor au început treptat să ocupe un loc important în preocupările oamenilor de ştiinţă. Despre schimbarea lingvistică în calitate de problemă ştiinţifică explicit formulată putem vorbi abia în primele decenii ale secolului XIX, o dată cu impunerea comparativismului istoric ca metodă adecvată de cercetare a limbilor. Ea nu rămâne doar o temă de cercetare predilectă, ci devine o problemă ca atare a lingvisticii moderne. Privind limbile în dinamica lor istorică şi comparându-le între ele, învăţaţii au încercat să răspundă la o serie de întrebări precum: de ce se schimbă o limbă; care sunt tipurile de schimbări; care sunt cauzele schimbărilor lingvistice; în ce condiţii se schimbă o limbă; în ce măsură schimbarea lingvistică este un fenomen natural şi obiectiv sau, din contra, depinde de voinţa omului şi a condiţiilor sociale; afectează schimbările lingvistice sistemul limbii în ansamblu sau doar o parte dintre mecanismele care o compun; dacă schimbările lingvistice funcţionează în virtutea unor legi sau sunt întâmplătoare etc.

Neogramaticii susţin că schimbările în limbă există şi apar la nivelul uzului limbii. Chiar dacă nu se exclude intervenţia conştientă a vorbitorului în existenţa limbii, ea este neînsemnată şi se reduce la terminologia ştiinţifică (termenii de specialitate inventaţi de

BDD-A6936 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:10 UTC)

către oamenii de ştiinţă). În principiu, schimbările în limbă au un caracter organic, natural şi necesar, similar schimbărilor din natura vie, aşa cum sunt ele înţelese de evoluţionismul darvinist. Asemenea naturii organice, supravieţuirea structurilor sau „formaţiunilor" nou apărute, depinde de gradul lor de adaptabilitate şi de oportunitate în limbă. Există de asemenea cauze precise ale schimbărilor lingvistice, iar acestea trebuie căutate în însuşi exerciţiul limbajului, înţeles, în accepţie humboldtiană, ca activitate lingvistică.

Evidentă pare, în viziunea Neogramaticilor, evoluţia unei limbi în timp, Hermann Paul vorbeşte despre modificările în limbă ca despre un „proces complicat", ce conţine mai multe stadii de dezvoltare ale limbii, iar sarcina primordială a lingvistului ar fi tocmai aceea de a delimita, defini şi explica aceste stadii. Conform teoriei neogramaticilor schimbările lingvistice afectează deopotrivă nivelul fonetic, regulile şi deprinderile de rostire ale sunetelor, dar şi nivelul conţinutului.

Teoriile şi principiile lui Hermann Paul au servit în posteritate ca bază teoretică pentru studiul istoric al limbilor. Programul Şcolii Neogramaticilor a fost pus în practică pe parcursul întregului secol XX, servind ca punct de plecare în elaborarea a numeroase gramatici istorice sau istorii ale limbilor; inclusiv istoriile (parţiale sau integrale) ale limbii române (A. Philippide, O. Densusianu, S. Puşcariu, Al. Rosetti, G. Ivănescu) se fundamentează pe principiile neogramatice.

Format el însuşi ca neogramatician în timpul studiilor la Leipzig (1876-1880), Ferdinand de Saussure va analiza pe larg şi în spirit neogramatic problema schimbărilor lingvistice în partea a patra a *Cursului*… său, intitulată *Lingvistica diacronică*. Ilustrul genevez pare să nu fi pus la îndoială nicio clipă realitatea schimbărilor lingvistice, de vreme ce afirmă că „imobilitatea absolută nu există; (…) toate părţile limbii sunt supuse schimbării; fiecărei perioade îi corespunde o evoluţie mai mare sau mai mică. Aceasta poate să varieze ca rapiditate şi intensitate, fără ca principiul să fie infirmat; fluviul limbii curge fără întrerupere" [7, p. 151]. Mai aflăm în continuare despre „regularitatea absolută" a schimbărilor fonetice, despre consecinţele în plan morfologic ale schimbărilor fonetice, despre analogie şi aglutinare, adică tocmai despre punctele centrale ale doctrinei neogramatice. Interesant de constatat este că, în maniera sa adesea dilematică, Saussure consideră util să prezinte sintetic şi critic [7, p. 272] cauzele schimbărilor fonetice, aşa cum fuseseră acestea identificate de diferiţi lingvişti contemporani: I. configuraţia specifică a „aparatului fonator", proprie fiecărei „rase"; II. influenţa mediului geografic şi a climatului; III. legea „minimului efort"; IV. influenţa educaţiei primite în copilărie; V. condiţiile istorico-politice şi sociale în care se dezvoltă o limbă; VI. influenţa „substratului lingvistic anterior", adică a limbii unor indigeni absorbiţi de noii veniţi, a căror limbă se impune; VII. influenţa modei (factorul psihologic al imitaţiei).

Unul dintre cei mai autorizaţi colaboratori ai lui Saussure, Antoine Meillet, devotat accentului pus de el pe dimensiunea socială a limbajului, a văzut în însuşi caracterul social al limbii cauza principală a schimbărilor lingvistice: Există un element ale cărui circumstanţe provoacă variaţii perpetue, uneori bruşte, alteori lente, dar niciodată întrerupte în întregime, iar acesta este structura societăţii. (…) Orice modificare în structura societăţii se va traduce printr-o schimbare a condiţiilor în care limbajul se dezvoltă. Limbajul este o

BDD-A6936 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:10 UTC)

instituție deținând propria autonomie; este deci necesar să determinăm condițiile generale de dezvoltare dintr-un punct de vedere pur lingvistic, şi acesta este obiectul lingvisticii generale. (…) Din faptul că limbajul este o instituție socială, rezultă că lingvistica este o ştiință socială şi singurul element variabil la care putem recurge pentru a explica schimbarea lingvistică este schimbarea socială, ale cărei consecințe sunt variațiile limbajului, uneori imediate şi directe, cel mai adesea mediate şi indirecte [5, p. 16].

Cei mai mulți dintre urmaşii direcți ai lui Saussure, precum şi majoritatea structuraliştilor care se revendică de la moştenirea saussuriană (reprezentanții Şcolii lingvistice de la Praga, distribuționaliştii americani ş.a.) au practicat o orientare teoretică privilegind sincronia în dauna diacroniei. Absolutizându-se într-un fel afirmația magistrului genevez că „le systeme en lui même est immuable", s-a ajuns să se considere că doar descrierea sincronică a sistemului unei limbi este valabilă din punct de vedere teoretic, ea fiind singura adecvată obiectului real al cercetării lingvistice, sistemul lingvistic ca atare.

Totuşi, în ciuda tendinței evidente a structuraliştilor de a ignora dimensiunea istorică a limbilor, personalități importante ale lingvisticii secolului XX au atras atenția asupra acestei erori de concepție şi de perspectivă. Într-un studiu intitulat *Introducere în lingvistică* din 1937[1], Louis Hjelmslev, de exemplu, critică dur tendința multor cercetători de a privilegia abordarea sincronică, tendință pe care el o numeşte „pansincronism" şi o consideră condamnată la o „dependență servilă" de tradiția şcolară. Marele lingvist danez atrage deopotrivă atenția că Saussure nu este responsabil de acest dezechilibru în favoarea descrierii sincronice, au fost totuşi şi cercetători care au înțeles importanța confruntării celor două perspective şi tendința de a le plasa pe acelaşi plan. Ferdinand de Saussure formula în termeni clari conflictul între sincronie şi diacronie şi menționa faptul că locul adecvat al sincroniei este alături de diacronie, şi chiar mai presus, căci schimbarea lingvistică nu poate fi recunoscută în mod convenabil decât comparând două stadii lingvistice succesive, presupunând mereu că acestea au fost corect descrise. Saussure condamna confuzia între sincronie şi diacronie.

Totuşi, chiar în interiorul structuralismului, nu au lipsit tentativele de a concilia noțiunile de sistem şi evoluție, stabilitate funcțională sincronică şi schimbare lingvistică. Una dintre tentativele cele mai cunoscute aparține lui Andre Martinet. Un întreg capitol din *Elemente de lingvistică generală*, este dedicat de lingvistul francez problemei „evoluției limbilor". Pornind de la constatarea banală că, fie şi doar citind în paralel două texte scrise avem de-a face cu aceeaşi limbă la un interval de câteva secole, ne dăm seama că avem aceeaşi limbă, dar cu numeroase elemente uşor diferite, care nu împiedică totuşi procesul de înțelegere, Martinet afirmă limpede că „este (…) evident că orice limbă se schimbă în orice clipă", continuând: Orice se poate schimba într-o limbă: forma şi valoarea monemelor, adică morfologia şi lexicul; ordinea monemelor în enunț, adică sintaxa; natura şi condițiile folosirii unităților distinctive, adică fonologia. Apar noi foneme, noi cuvinte, noi construcții, în timp ce unități vechi şi întorsături vechi îşi pierd din frecvență şi cad în uitare. Aceasta se produce fără ca vorbitorii să aibă vreodată sentimentul că limba pe care o vorbesc şi care se vorbeşte în jurul lor încetează de a fi identică cu ea însăşi [6, p. 223].

[1] Publicat în versiune franceză sub titlul *Introduction a la linguistique*, în HJELMSLEV, *Essays*…, p. 15-25.

BDD-A6936 © 2010 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:10 UTC)

După Martinet, fără a nega importanța factorilor psihici şi sociali în dinamica limbilor, „este foarte greu să stabilim exact cauzalitatea schimbărilor lingvistice, plecând de la reorganizările structurii sociale şi de la schimbările în nevoile de comunicare determinate de ele” [5, p. 226], aşa încât demersul ştiinţific explicativ ar trebui să se orienteze exclusiv către o cauzalitate internă, proprie sistemului lingvistic. Această cauză internă a schimbării lingvistice este identificată de Martinet în „economia limbii”, adică într-o tendinţă internă a limbii, ca activitate umană, de a selecta şi impune acele forme şi structuri care solicită o cheltuială de energie minimă din partea vorbitorului.

Evoluţia lingvistică poate fi concepută ca fiind determinată de antinomia permanentă între nevoile de comunicare ale omului şi tendinţa sa de a reduce la minimum efortul mental şi fizic. Aici, ca şi în alte domenii, comportamentul uman este supus legii minimului efort, conform căreia omul nu-şi cheltuieşte energia decât în măsura în care poate ajunge la scopurile fixate [6, p. 227]. Exemplele date de Martinet par destul de convingătoare: în franceză, subst. *cinéma* şi *métro*, care au apărut ca „prescurtări” ale unor creaţii lexicale iniţial mai lungi (*cinématographe*, respectiv *chemin de fer métropolitain*); asemenea exemple putem găsi cu uşurinţă în orice limbă şi la tot pasul. Sunt însă, de asemenea în orice limbă, numeroase cazurile în care surprindem şi fenomenul invers. De exemplu, această nevoie de economie internă nu poate explica de ce în latina populară care a stat la baza limbii române s-a manifestat tendinţa de a renunţa la formele „economice” de perfect şi viitor, în favoarea unora compuse, mai puţin „economice”: lat. *cantavi* vs. rom. *am contat* (< lat. pop. **habeo cantatum*), lat. *cantabo* vs. rom. *voi conta* (< lat. pop. **volo cântare*).

Nu putem prezenta problema schimbărilor lingvistice fără să analizăm teoria lui E. Coseriu care a abordat în chip monografic întreaga problematică în studiul, devenit un punct de referinţă obligatorie, *Sincronia*, *diacronia y historia* (Montevideo, 1959), subintitulat *Problema schimbării lingvistice* şi în care a supus analizei critice o cantitate enormă de contribuţii teoretice. Coseriu a arătat inconsistenţa poziţiei „sincroniste”, argumentând în mod convingător următoarele teze: pretinsa aporie a schimbării lingvistice nu există decât în virtutea unei erori de perspectivă, care se manifestă, în esenţă, în identificarea explicită sau implicită a noţiunii de „limbă” cu cea de „proiecţie sincronică”; problema schimbării lingvistice nu poate şi nu trebuie să fie pusă în termeni cauzali; totuşi afirmaţiile citate se întemeiază pe faptul că se atribuie obiectului ceea ce nu e decât o exigenţă a cercetării; în realitate, antinomia *sincronie diacronie* nu aparţine planului obiectului, ci aparţine planului cercetării: nu se referă la limbă, ci la lingvistică; chiar în opera lui Saussure, în măsura în care realitatea limbajului i s-a impus pe deasupra şi împotriva propriilor postulate, se pot găsi elemente pentru a depăşi antinomia, *în sensul în care ea poate fi depăşită*; concepţia saussuriană şi concepţiile care derivă din ea prezintă un viciu fundamental, care nu le permite să depăşească contradicţiile lor interne; nu există nicio contradicţie între „sistem” şi „istoricitate”, ci, dimpotrivă, natura istorică a limbii implică esenţa ei sistematică; în planul cercetării, antinomia sincronie diacronie poate fi depăşită numai în şi prin istorie [1, p. 13-14].

După ce studiul a fost tradus în mai multe limbi (rusă, italiană, germană, română), tezele lui Coseriu privitoare la schimbările lingvistice au fost larg cunoscute şi acceptate în special în mediile academice europene, dar relativ ignorate în lumea anglo-saxonă.

BDD-A6936 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:10 UTC)

O distincție primară care trebuie făcută atunci când abordăm această temă, afirmă Coseriu, este aceea între „obiectele naturale" şi „obiectele culturale", în sensul kantian al deosebirii dintre „natură" şi „cultură" în sfera umanului. Ca obiect cultural, limba aparține domeniului *libertății*, şi nu celui al *necesității*, asemenea artei, filosofiei, științei, tehnologiei etc. Ca toate aceste activități, limba reflectă atributul *creativității* umane, prin creativitate înțelegându-se „o dublă productivitate: productivitate cu privire la «obiectele» produse şi productivitate cu privire la procedurile de producere corespunzătoare (care pot fi ele însele «produse»)" [1, p. 52].

Pentru a preciza mai bine termenii supuşi dezbaterii despre „schimbarea lingvistică", apelăm, împreună cu Coseriu, la cele patru tipuri de „cauze" definite de Aristotel: cauza eficientă, cauza materială, cauza formală şi cauza finală, în cazul limbii, ca activitate creatoare, *cauza eficientă* fiind omul însuşi, ca ființă liberă. Materia din care este alcătuită o limbă reprezintă *cauza* ei *materială*, cu alte cuvinte, baza ei istorică (substratul, superstratul, adstratul etc.). În sfera creativității umane *cauza formală* coincide cu *cauza finală*, prin finalitate, în cazul limbii, înțelegându-se însuşi obiectul produs, cu valorile sale culturale şi funcționale. De exemplu, finalitatea formelor de viitor ale verbului din limbile romanice „nu este nimic altceva decât însuşi acest timp al viitorului, cu funcțiile sale ca timp particular într-un sistem verbal particular" [ibidem].

Înțelegerea limbii ca o activitate umană creatoare, şi nu ca un obiect sau un organism natural ne impune acceptarea ipotezei că, în înțelesul ei tradițional, schimbarea lingvistică „nu există". Prin nonexistență vom înțelege trei lucruri: a) nonexistența schimbării în forma larg acceptată în lingvistică; b) caracterul imperceptibil al existenței sale, în sensul în care schimbarea are loc realmente; şi c) faptul că un fenomen lingvistic nou-creat poate fi adesea interpretat deopotrivă ca schimbare şi nonschimbare; ca o reînnoire şi ca o aplicare [1, p. 53].

Ceea ce „există" sunt, aşadar, nu schimbări într-o limbă văzută ca produs, ci inovații individuale, dictate de „cauza finală", în cadrul a ceea ce Coseriu numeşte *tehnica vorbirii*. Aceste inovații de la nivelul vorbirii conduc la crearea unei noi *tradiții lingvistice*, lăsând impresia că ceva în „limba ca atare", adică în „sistemul limbii", s-a schimbat: O limbă este o „tehnică a vorbirii" constituită istoric: ea există doar ca o tradiție a abilității de a vorbi, cu alte cuvinte, ca o deprindere t e h n i c ă tradițională sau ca o „competență" care a fost transmisă către şi de către membrii individuali ai comunităților lingvistice. Astfel, ceea ce este interpretat ca „schimbare lingvistică" nu este un proces de schimbare al produselor limbajului, ci mai degrabă o c r e a ț i e de t r a d i ț i i lingvistice, obiectivarea istorică a ceea ce a fost produs în vorbire, sau, altfel spus, nimic altceva decât *limbajul aşa cum este el creat*. Este adevărat că, în acest mod, unele tradiții dispar (mai precis spus, sunt abandonate), dar acest fapt nu înseamnă că aceste tradiții ca atare au devenit noile tradiții care le-au înlocuit [1, p. 54].

În acest înțeles al „schimbării", nu limba ca „sistem" sau ca „produs" (în accepția humboldtiană de *ergon*) se află în permanentă evoluție, ci, la nivelul limbii ca „activitate" (*energeia*), vorbitorul produce sau creează în permanență noi forme, reclamate de necesitățile concrete ale comunicării şi în contextul unor condiții materiale date. Potrivit acestei perspective, să o numim „energetist-finalistă", Coseriu identifică trei tipuri de

BDD-A6936 © 2010 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:10 UTC)

probleme, ținând de trei niveluri diferite: a) problema universală a schimbării lingvistice (de ce se schimbă limbile în principiu); b) problema generală a schimbării lingvistice (de ce şi în ce condiţii extra-lingvistice se schimbă în mod normal limbile); c) problema istorică a fiecărei schimbări individuale, adică problema de a justifica fiecare creaţie în cadrul unei tradiţii particulare şi, pe cât posibil, înlocuirea unei tradiţii anterioare" (*ibidem*, p. 55). Fiecare dintre aceste trei câmpuri problematice ar trebui tratat separat, pentru a se evita suprapunerile, neînţelegerile, confuziile şi erorile care apar adesea în abordarea problemei „schimbărilor lingvistice".

La primul nivel, cel al limbajului ca atribut universal al umanului, „schimbarea" nu poate fi înţeleasă decât ca o „obiectivizare istorică a creativităţii lingvistice", care îşi are originea în caracteristica intrinsecă a limbajului de a fi creativ, pe de o parte, şi, pe de altă parte, de a fi o activitate îndreptată către celălalt, adică în atributul *alterităţii*: „Schimbarea lingvistică nu este un rezultat, produs al unor cauze, ci este manifestarea imediată, emergenţa primară a creativităţii şi alterităţii limbajului" [1, p. 56]. În consecinţă, la acest nivel universal, schimbarea lingvistică nu este deloc un „mister".

În privinţa limbilor istorice ca atare, al doilea plan al abordării sistematice a problemei schimbărilor lingvistice avut în vedere, Coseriu atrage atenţia asupra distincţiei necesare între *inovaţie*, care are loc la nivelul discursului (sau, în termeni chomskieni, al „performanţei") şi *schimbarea* propriu-zisă, care se petrece la nivelul limbii (al „competenţei"). Ca proces desfăşurat în cadrul unei comunităţi de vorbitori, sunt de distins patru faze ale schimbării: *adoptarea* reprezintă forma de bază a schimbării lingvistice şi constă în acceptarea unei inovaţii de către un individ din masa de vorbitori; *difuzarea* unei inovaţii, în sensul adoptării ei de către mai mulţi vorbitori; *selectarea* unei inovaţii, în sensul alternanţei în uzul lingvistic a noii creaţii şi a celei tradiţionale; *mutaţia*, adică abandonarea vechii tradiţii în favoarea noii creaţii, ca fază finală a schimbării lingvistice.

Pentru a înţelege corect ceea ce se întâmplă la al treilea nivel al cercetării schimbărilor lingvistice, cel al faptelor, al schimbărilor lingvistice concrete, sunt necesare de asemenea o serie de distincţii şi precizări. Este vorba, mai ales, despre ceea ce, în explicaţia tradiţională a schimbărilor, înţelegem prin caracterul *gradual* şi *regulat* al schimbărilor lingvistice. Coseriu respinge această interpretare tradiţională, arătând că avem de-a face, în cazul ambelor presupuse caracteristici ale procesului de schimbare, cu iluzii datorate confuziei de planuri. Fie că procesul se petrece la nivelul sistemului sau la nivelul normei, impresia de *gradualitate* a schimbării vine, de fapt, din coexistenţa formei nou-create cu cea tradiţională. Cât priveşte *regularitatea* schimbării, aceasta „aparţine actului prin care un fapt de limbă este creat, şi într-un astfel de act un procedeu este regulat pentru simplul motiv că în fiecare caz în parte avem de-a face cu un fapt unic: acesta reprezintă un model pentru clase sau uzuri viitoare" [1, p. 57]. Atât inovaţia, cât şi adoptarea şi difuzarea acesteia au un caracter spontan şi instantaneu; ele nu se petrec în mod „legic". Prin aceasta, „legea fonetică" îşi pierde caracterul ei necesar şi „organic" pe care i-l atribuiau Neogramaticii, devenind un fapt de creativitate, difuzare, selectare şi, în cele din urmă, de mutaţie: în cazul schimbării fonetice, „legea fonetică" nu reprezintă rezultatul final, ci punctul de pornire al procesului corespunzător în cadrul comunităţii de vorbitori.

BDD-A6936 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:10 UTC)

Nu putem nega însă faptul că, datorită unor adoptări diferite, o schimbare oarecare poate fi interpretată în moduri diferite. Datorită acestui fapt şi datorită „excepţiilor" care rezultă din etapa selecţiei, apar iluzia iregularităţii iniţiale şi în special interpretarea legii fonetice ca răspândindu-se de la un cuvânt la altul [1, p. 58].

În continuare vom demonstra acest mod de a vedea lucrurile cu un exemplu românesc. Câteva dintre cele mai vechi documente scrise în limba română, aşa-numitele „texte rotacizante" din secolul al XVI-lea, prezintă un fenomen fonetic foarte caracteristic, şi anume „rotacismul lui *n* intervocalic", adică prezenţa generalizată a unui *r* în loc de *n*, acolo unde *n* se află între două vocale: *bire* şi *lură* etc. (în loc de *bine* < lat. *bene*; *lună* < lat. *luna* etc., din limba comună şi din restul dialectelor şi graiurilor româneşti). Este vorba despre o particularitate a graiului maramureşean, „limba nativă" a cărturarilor anonimi care au redactat (sau copiat) respectivele texte. O inovaţie spontană cândva, acest fapt a fost difuzat între ceilalţi vorbitori, a fost selectat de uz şi a înlocuit în cele din urmă forma tradiţională, cea „etimologică" (*bine*, *lună* etc.). Putem afirma că a fost instituită o *normă* a graiului literar nordic-maramureşean din secolul al XVI-lea, respectată cu strictețe de utilizatori. Lucrurile însă nu sunt atât de simple cum par la prima vedere, deoarece unele din textele rotacizante prezintă, pe lângă această „formă finală" a schimbării lui *n* în *r* în poziţie intervocalică, şi o „formă intermediară", în care *n*-ul iniţial se păstrează: *binre*, *lunră*. Acest „amestec" al formelor, prezenţa în unul şi acelaşi text a două „stadii" ale uneia şi aceleiaşi schimbări fonetice ilustrează şi confirmă în mod incontestabil teoria coşeriană despre schimbările lingvistice: „schimbarea lingvistică" nu este un fenomen „natural", evolutiv, necesar şi „treptat", ci un act spontan de decizie, luată de utilizatorii respectivei „limbi funcţionale" (în cazul prezentat, varietatea literară maramureşeană a secolului al XVI-lea), în împrejurări istorice bine determinate (în cazul de faţă, lipsa unui model anterior a condus la adoptarea „normei locale"). „Evoluţia" acestui fonetism poate fi urmărită în continuare, întrucât unele din textele rotacizante (*Psaltirea* şi *Apostolul*) au fost la îndemâna unui cunoscut cărturar, diaconul Coresi, care a tipărit în a doua jumătate a secolului al XVI-lea o serie de texte româneşti bisericeşti. Preluând textele predecesorilor, Coresi le-a supus unei revizuiri înainte de a le tipări, adaptând limba lor potrivit propriei „tradiţii locale", cea muntenească; în consecinţă, între alte fonetisme cu caracter nordic, Coresi a renunţat la rotacism, întrebuinţând norma muntenească (*bine*, *lună* etc.).

O altă „schimbare lingvistică" are ca obiect prepoziţia *p*(*r*)*e* şi priveşte o chestiune de morfosintaxă. Este vorba despre aşa-numita funcţie de marcare a complementului direct nume de persoană (exprimat prin pronume sau substantive), pe care această prepoziţie o realizează în limba română modernă: *îl văd pe Ion* (*pe el*, *pe fratele meu* etc.). Această structură, unica posibilă astăzi, pare să fie o inovaţie care a început să se răspândească din secolul al XVI-lea, după cum indică analiza atentă a textelor. Cele mai vechi texte româneşti, manuscrisele rotacizante, ca şi tipăriturile lui Coresi, atestă din abundenţă structurile istorice „normale" (moştenite din limba latină), fără morfemul *p*(*r*)*e*: *nu ucide* ***ei*** (*Psaltirea Scheiană* şi *Psaltirea slavo-română* a lui Coresi din 1577), *aştepta* ***noi*** şi *prinseră* ***Pavelu*** (*Codicele Voroneţean*), *să nu ascultaret* ***mene*** şi *boteză* ***acel împărat*** (*Codex Sturdzanus*) etc. Invenţia (*pre* ca marcă a acuzativului personal) apare cu totul sporadic în secolul al XVI-lea (o singură dată în *Psaltirea Hurmuzachi*: *înderipteadză*

BDD-A6936 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:10 UTC)

pre noi, *cf*. DLR, s.v. *pe*), în secolul următor, situaţia se inversează, structura mai nouă, cu *p*(*r*)*e* + acuzativ personal, devine regulă, pe când forma veche fără *p*(*r*)*e* apare doar sporadic, pentru ca un secol mai târziu forma nouă să se impună definitiv şi generalizat, în toate tipurile de texte[1].

Coseriu respinge conceptele des vehiculate de către specialiştii care încearcă să găsească o motivare a schimbărilor lingvistice: tendinţa spre simplificare sau spre economia de mijloace, tendinţa spre marcarea mai explicită a unor funcţii sau raporturi gramaticale, înţelese adesea ca „tendinţe interne" ale sistemului lingvistic, ca „presiune internă a sistemului". Coseriu afirmă că, de fapt, avem de-a face nu cu nişte „cauze interne", proprii sistemului, ci cu nişte c o n d i ţ i i obiective ale schimbării lingvistice, care ţin de dinamica istorică a funcţionării limbii: concepte precum *simplitate*, *economie*, *marcare* [*markedness*] se referă la forme ale finalităţii obiective şi aparţin planului cercetării empirico-istorice.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Eugen Coseriu. *Sincronie*, *diacronie şi istorie*. *Problema schimbării lingvistice*. – Bucureşti, 1997.

2. Ion Gheţie (coord.). *Istoria limbii române literare*. *Epoca veche* (*1532-1780*). – Bucureşti, 1997.

3. Al. Graur, Lucia Wald. *Scurtă istorie a lingvisticii*, ediţia a III-a revăzută şi adăugită. – Bucureşti, 1977.

4. Louis Hjemslev. *Essais linguistique*. – Paris, 1971.

5. André Martinet. *Elemente de lingvistică structurală*. – Bucureşti, 1970.

6. Antoine Meillet. *Linguistique générale et linguistique historique*. – Paris, I-1921, II-1936.

7. Ferdinand de Saussure. *Curs de lingvistică generală*. – Polirom, 1998.

[1] Pentru mai multe detalii, v. Constantin Frâncu, în Gheţie, *Istoria*… p. 151 şi 350-351.

BDD-A6936 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:10 UTC)